

חבל נחלתו

לאכול אותו המאכל דהא חמץ זה הוא כעפרא מעלמא".
ג. עולה מדבריו שודאי מותר להשתמש בחמץ שהיה פסול מאכילת כלב קודם הפסח – אחר הפסח, ואין שום חיוב

למוכרו לנכרי בפסח.
ד. ועוד צד להקל שהרי משחה זו אינה ראויה לאכילה ואף אי השימוש בה בפסח הוא חומרא, וכש"כ כאן שהמדובר אחר הפסח, וע"כ נראה שמותר להשתמש בה.

סימן יג

השקאה בחול המועד ע"י מחשב

יפסדו אם לא יושקו) במועד ובשביעית... אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון (משום שיש בשאיבה מהם טירחא יתירה). ועולה שמשקים במועד לצורך דבר האבד, ודוקא שלא ע"י טירחא יתירה. ור"א בן יעקב הוא אחד התנאים הסבורים שהשקאה לצורך הרווחה אסור.
המשנה בדף ו' ע"ב משמיעה דין נוסף: "ר"א בן יעקב אומר: מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה, זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד. וחכמים מתירין בזה ובזה". ובגמרא: "אמר רב יהודה: אם היתה שדה מטוננת (לחה) מותר"¹.
בגמרא על משנה זו, מובאת ברייתא בה נאמר: "ואין משקין שדה גריד במועד"² [תוסי': בית הבעלן, וחכמים מתירין בזה ובזה. אמר רבינא: שמע מינה האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא. שדה גריד מאי טעמא

ידידי הרב עזריאל אריאל כתב מאמר גדול על השקאה בחוה"מ ע"י תיכנות מחשב במועד [אמונת עתיך גליון 28 ה' חוה"מ]. ולרוב טעמיו איני מסכים, כפי שאבאר להלן. מסקנתו להלכה לענ"ד נכונה, אולם מטעמים אחרים.
א. לענ"ד לא הובררה במאמרו סוגיית השקאה במועד כפי העולה מהש"ס והראשונים, ורק בפרק ה' במאמרו הוזכרו מספר דעות ראשונים בסוגיא. מאותם ראשונים שהוזכרו ספק אם ניתן ללמוד הלכה, כיון שאין ברור האם דבריהם נאמרו להלכה או תוך כדי מו"מ. לעומת זאת התקיים דיון ארוך בשאלות נוספות שהשלכתן על הסוגיא משנית.
נבאר את הסוגיא בקצרה ואת השיטות להלכה העולות ממנה.
בראש פרק ראשון של מו"ק נאמר במשנה: "משקין בית השלחין (משום שגידוליה

- מהראשונים יש שפרשו את היתר השקאת האילנות לראב"י בבית השלחין – רי"ף, רמב"ם; ויש שפרשו בבית הבעל – רש"י, המיוחס לרש"י, ר"ע מברטנורא, בעל המאור. כשרש"י פירש שאף לראב"י מותר הרווחה בטירחא מועטת, ואילו הרי"ף הסביר משום דבר האבד. את דברי רב יהודה בשדה המטוננת יש שפרשו לגבי הרישא של המשנה – בשדה אילן – מיוחס לרש"י, ויש פרשו לגבי זרעים שלא שתו – הרי"ף, הטור ועוד.
- הרי"ף גורס משפט זה בתוך המשנה, והנ"י מסביר שחכמים המתירים בזה ובזה לא התירו בשדה גריד, אלא בשדה אילן ובזרעים שלא שתו.

חבל נחלתו

המאור [עיין בהסבר העמק שאלה אות ד']. וכן הראב"ד [על הרמב"ם] פסק כבעל המאור. ויתירה מזו מובא באוצר הגאונים [תשובות אות ו]: "ושדה גריר ארץ צמאה שלא שתת מים ואין דעתו לזורעה או (אצ"ל אלא) לשני חדשים או לשלשה, וכשנודמנו לו מים בחולו של מועד היתירו לו חכמים להשקותה אע"פ שלא היתה בדעתו לזורעה היום. דבר שזורעין אותו בתחילת החורף קורין אותו חרפא ודבר שנודע באמצע החורף קורין אפלא, אמר רבינא האי תרבוצא... תרביצא מהו, שדה שאין דעתו לזורעה היום, וכשנודמנו מים מביא מרא ומרפיק אותה ומשקה אותה מים, והוא לומדה משדה גריר"...

היינו, רב פלטי גאון (בעל התשובה) פוסק שמותר להשקות השקאת הכנה לזריעה (לא ברור אם הזריעה עצמה לאחר המועד, או אף במועד!).

רבינו ירוחם [נ"ד ח"ה] הביא את שתי הדעות ופסק כר"ף. המאירי מביא את שתי הדעות ונוטה לשיטת רש"י. וכן הריטב"א נוטה להקל בהרבעה. והראב"ה [מ"ק סי' תתי"ג] פוסק: "ומושכין את המים מאילן לאילן ורעין בין ששתו לפני המועד ובין שלא שתו לפני המועד מותר להשקותן כרבנן דמתניתין, וכן בשדה מטוננת ושדה גריר. אמר רבינא האי תרביצא שרי לתרבוצי מיא פורתא אבל טובא לא שרי כדי ליפותו כעובדא דרבינא ורבא תוספאה".

דאפלא משוי לה חרפא, ה"נ אפלא משוי לה חרפא". ובהמשך מובא שהרבעה במועד שנויה במחלוקת בין ראב"י שאוסר לבין חכמים שמתירים. השקאת תרביצא היא השקאת הרווחה³ בטרחה מועטת. (הרי"ף גורס: "שדה גריר מ"ט לא, אפלא... ומבין זאת כפירכא של הגמ' לדברי רבינא שנשארה ללא מענה. ואילו בגירסאות האחרות, משפט זה מובן כראיה לרבינא וכהמשך דבריו.)

הרי"ף מסיק שהלכה כר"א בן יעקב, וע"כ כל השקאה להרווחה אסורה. וראיותיו מכך שרב יהודה סבר כמוהו (בשדה מטוננת). ואת דיוק רבינא לגבי הרבעה הוא דוחה עפ"י הקושיה משדה גריר⁴.

הרא"ש [סי' ח'] מוסיף שאף הרמב"ם [הל' יו"ט פ"ה ה"ג] פסק כר"ף. לעומת זאת לפי הסבר רש"י בדברי רבינא מסיק הרא"ש שהלכה כחכמים. והרא"ש מכריע כר"ף עפ"י הירושלמי. וכן פסקו הטור והשו"ע.

ואעפ"י שבשו"ע מובאת דעת הרי"ף ללא חולק, רבים הראשונים החולקים עליו, ומתירים השקאת הרווחה בטרחה מועטת, או ללא טירחה.

המצטרפים להסבר רש"י הם: בעל המאור הסובר שהקדמת הבשלה (אפלא לשוויי חרפא) אינה הרווחה אלא מניעת פסידא, וכן עניינה של הרבעה. והרמב"ן [במלחמות] מוסיף שאף בעל הלכות גדולות סבר כן. לעומתו הרי"צ גיאת פסק כר"ף. ואף השאלות [ברכה סי' ק"ע] פסק כבעל

3. הריטב"א ובעקבותיו הנ"י מסבירים תרביצא: "והוא גן שעושין בבתים שזורעין שם דברים שיש להם ריח ומראה והוא עומד לח תמיד, שאין השמש נופל בו שכותלי הבית מגינין עליו ומספיק לה השקאה מועטת כעין ריבוץ הבית". וכ"כ רבינו ירוחם.
4. עי' כנה"ג [סי' תקל"ז] שמביא הגהה מכת"י של ראשונים על יישום הכלל: "משנת ר"א בן יעקב קב ונקי" בסוגיין. ועפ"י לתוספות נפסק כראב"י בהשקאה אבל לא נפסק כמותו בהרבעה.

חבל נחלתו

מלאכת האיסור נאסרה, אלא תוצאתה בכל אופן שהוא⁶.

יוכיחו טענה זו גדרי ההיתר למלאכות בחוה"מ: דבר האבד, צרכי רבים, פועל שאין לו מה יאכל, עשיה בחינם ולא בשכר, הקפדה על טורח מועט ומלאכת הדיוט ולא מלאכת אומן – כל אלה מלמדים על הדגשת צד הרווח מהמלאכה (או מפעולה אפילו מותרת) לעומת הפסד (לאו דוקא ממוניים). גדרים אלו מלמדים על מערכת שיקולים להיתר ואיסור שונה משבת ויו"ט שינוי מכריע.

בשבת ויו"ט הקובעים הם: דרכי עשיית המלאכה, וכוונת עשייתה והם בלבד. שיקולי רווח והפסד (פרט לפיקו"ג וסכנת רבים) זרים לגמרי כשיקולים לדיני תורה (הם קיימים בדינים דרבנן – הפסד מרובה, צער, צרכי מצוה וכד'). אפילו טורח בפני עצמו אין לו חשיבות (אלא מצד עובדין דחול). אף המערכת של איסורי דרבנן של שבת ויו"ט מכוונת בחלקה לדמות פעולות מדרבנן לפעולות דאורייתא ולאוסרן מכאן, (כש"כ במקום שאסרו מפני שאחד מגורמי החיוב חסר כמו כוונה או עשייה כדרכה או שלא לתכליתה). הסתכלות זו מלמדת שהשבת (וכן יו"ט) היא מערכת של פעולות אסורות שיוצרות בהגבלות על הכלל והיחיד את מהות השבת ללא התחשבות עם מושגי רווח והפסד.

לסיכום דיון זה, אף שהשו"ע פסק כדעת הרי"ף לאסור כל השקאת הרווחה אפילו ללא טירחא או בטירחא מועטת, הרי הגאונים (רב פלוני, שאילתות, בה"ג), רש"י, הראב"ד, בעה"מ והראב"ה הכריעו לקולא שהשקאה מועטת בטירחא מועטת או ללא טירחא כלל מותרות במועד. ואף הרב עזריאל במאמרו הביא שכן פסקו בשלחן גבוה ובחזו"א⁵.

ב. במו"ק (י"ב ע"א) נאמר: "אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים... לומר שהן עקורות ואין למדין זו מזו". ובמיוחס לרש"י: "עקורות" כאשה עקרה שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה. ואין למדין זו מזו דאימא כשם שזו מותרת כך זו מותרת כמו בכותים, ולא אמרינן כי היכי דמחזיק בהאי מחזיק בהאי, אלא לא ילפי הני מהני". אף לגבי דרך הדיון בשאלה שלפנינו נראה לי שאין להעביר מושגים שלא נאמרו לגבי חול המועד, שהרי אם הלכות המועד עקורות זו מזו וטעמיהם שונים, כש"כ לגבי לימודם משטחי הלכה אחרים (אלא בהשוואה לשטחים שהגמרא השוותה כגון שביעית ואבלות). המושג גרמא לא נמצא כלל בהלכות חול המועד (וכן המושגים שבינת בהמתו וריבוי בשיעורים ויידונו להלן). הסיבה לכך, נלענ"ד, משום שבאיסורי חוה"מ בכוונת חכמים היה לאסור את התוצאה ואת הטורח ולא את המלאכה גופה, וע"כ לא הדרך –

5. יצויין שהחזו"א [או"ח סי' קל"ד ס"ק י"ד] מתיר השקאה ללא טירחא בימינו, לצורך דבר שקצת אבד, אבל לא לשם הרווחה. וניתן להוסיף להיתרו להשקאת פרדסים, שהירושלמי התיר לצורך י' אילנות בבית סאה להשקות מאילן לאילן. והיום נוטעים בצפיפות הרבה יותר גדולה.
6. אפשר אולי להגדיר שרוב איסורי שבת ויו"ט הם איסורי גברא, בעוד שאסורי חוה"מ הם כאיסורי חפצא. וכל טצדקי שיעשו לא יתירו במקום שאסרו חכמים.

חבל נחלתו

[מרדכי סי' תתנ"ט] ונטילת צפורנים לצורך טבילת מצוה. וא"כ מצינו לכאורה פעולות שתוצאתן שווה שבדרך אחת מותר ודרך אחרת אסור, כשעיקר השינוי בדרך, וכדוגמת שבת ויו"ט שהוקלו בשינוי.

אולם נראה שקיים חילוק בין מלאכות בשבת בשינוי בהן השינוי גורם שאין זו מלאכה האסורה מן התורה⁷, לבין חוה"מ שהשינוי, במקום שקבעוהו חכמים או הפוסקים, עיקר עניינו למעט ולצמצם מעשיית הפעולה, ובכך אף התוצאה תהיה ממועטת, וכדוגמת איסור מלאכת אומן והיתר מלאכת הדיוט בצרכי מועד.

ג. שביתת בהמתו – באמצע פרק א' של המאמר, מעלה הרב ע' אריאל את האפשרות שמדייר נאסר במועד משום שביתת בהמתו. הצעה זו לא מובנת שהרי איזה איסור שביתת הופר ע"י הבהמה? הרי עשיית צרכיה הוא טבעה, וכמובן לא נאסרה באדם (וגדירתה במקום מסויים אינו נעשה על ידה), והרי אפילו אכילה מהמחובר בשבת מותר לבהמה, ואין בכך משום קוצר [סי' שכ"ד סי"ג]!?

ד. ריבוי בשיעורים – אף מושג הלכתי זה לא נזכר לגבי חוה"מ, והסיבה מתבארת היטב לפי הנאמר לעיל. אם התוצאה מותרת הפעולה תותר אף ללא היתר הריבוי. ורק במקום שפעולת הטורח היא אחת, והיא הגורם להיתר ואיסור צריך לדון

לעומת זאת נראה שבמועד (וכדוגמתו באבלות) ראשית הוגדרו תחומים (בין למ"ד חוה"מ דאורייתא בין למ"ד חוה"מ מדרבנן) כגון מלאכת או"נ, צרכי חוה"מ, צרכי רבים ועוד, ועליהם הונחו הגדרים להיתר ואיסור (אפשר לעשותן, מלאכת אומן וכד⁷). הקו העיקרי בכל איסורי חוה"מ הוא מיעוט התעסקות ופנינו זמנו לעבודת ה'. דוגמא לדבר: המגלחים במועד, כיון שלא יכלו לפני המועד הותרו במועד, אע"פ שהמלאכה היא גוזז ואסורה בשבת ויו"ט מהתורה.

תוצאה נוספת מההגדרה היא שבשבת ויו"ט נאסרו דוקא פעולות בצורת עשייה מסויימת, ואם נעשתה הפעולה בדרך אחרת, כגון בגרמא, ע"י נכרי, שלא כדרך ויעוד הן לא תאסרנה מהתורה. אבל במועד כיון שהעיקר הוא יצירת 'תחום אסור' כל הדרכים לעשייה נאסרו. ולכן כללו חז"ל בהל' מועד: "כל שאסור לעשותו במועד אינו אומר לגוי לעשותו" [מור"ק י"ב ע"א, רמב"ם הל' יו"ט פ"ז הכ"ד, וכ"נ בשו"ע סי' תקמ"ג]⁸. וכן לדבר האבד הותרו מלאכות, ובמקום שהטורח גדול אסרו חכמים אף לדבר שאינו מלאכה.

לכאורה פירכא על סברא זו שמצינו פעולות שהותרו דוקא בשינוי, כגון: חפירת מצודה בשדה לבן [ו' ע"ב], קירוי פירצת כותל גינה [ז' ע"ב], כתיבת דברי הרשות

7. דוגמא לדבר: מלאכות או"נ ביו"ט הופרדו מהתורה משאר המלאכות. התורה יצרה תחום שבו המלאכה מותרת. ועליו באו חכמים ושמו גדרים של אפשר לעשותן מעיו"ט, ועוד.

8. אע"פ שכבר בגאונים מצינו דרכים להקל ע"י נכרי ע"י אוצה"ג [א' סי' א'], ועוד בפוסקים כגון חיי אדם [כלל ק"ו ס"ה].

9. עי' הק' המגיד משנה להל' שבת [פ"ח], ורמב"ם [הל' שבת פ"א הי"ד, פ"ח הכ"ב ועוד].

חבל נחלתו

טורח. וקצת משמע שלא את המלאכות גופן אסרו חכמים, אלא את עשייתן ע"י טירחא. וכעין זה כתב בני"א ע"כ ד"ה תנו משם הראב"ד: "דכל ענין זה נמוסר לחכמים והם ראו שלא כל הפנים שוים, אלא לפי אבידתו התירו את טרחו... ואולי ניתן לדמות את השינוי מטירחא מרובה למועטת לפרקמטיא שנזדמנה [ע"י סי' תקל"ט], שהעיקר בה הטירחא ולא המלאכה.

לגבי השקאה, נראה מס' שלחן גבוה והחזו"א, שהביא הרב ע' אריאל שהקלו כשהיא כמעט וללא טורח.

וניתן להוסיף טעמים נוספים להקל. השקאה עתה, שעל כל טיפת מים החקלאי משלם טבין ותקילין, אינה נעשית להרווחה בעלמא ללא צורך כלל, אלא יש בה רווח מסויים המתורגם לממון, ובכך אנו חוזרים לשיטת הראשונים שהובאה לעיל. בתוספת המצב בימינו: **שהחקלאות ברובה הגדול היא פרקמטיא**. כמו"כ בשום שטח חקלאי יהודי במדינה אין משקים בהצפה, אשר היא שיטת ההשקאה עליה דנו בש"ס, ההשקאה נעשית בטפטוף או בהמטרה, בין ע"י ממטרות ניחות ובין ע"י קו-נועים. כל שיטות ההשקאה הללו באות למנוע בזבז מים, ושליטה מלאה על כמות המים, מועדי ההשקאה, הוספת דשנים ועוד. כך שקרוב

כפי שדן הרב ע' אריאל, האם הותר בכללה אף לצורך דבר האסור¹⁰.

אולם חתימת דבריו בפרק על ריבוי בשיעורים אינה נראית לי כנכונה. המלאכה שעליה אנו דנים אינה ההשקאה בלבד אלא אף התכנות. וע"כ אם לדוגמא, בתכנות המחשב, באותה פעולה גופה במקום לכתוב 200 ממ"ק (קוב) היה כותב 300 ממ"ק, וההשקאה היתה בשפע לאותה חלקה. או שבהגדרת השטח המושקה עם ההיתר הוא מוסיף שטח נוסף (ללא הקשות וכתובה נוספות) – זהו ריבוי בשיעורים. אבל מדבריו עולה כאילו בכתובה ע"ג המחשב הוא כותב דברים נוספים, וכיון שהברז נפתח ע"י המחשב, דנים אך על ההשקאה שבה הריבוי בשיעורים¹¹.

ה. נלענ"ד שצריך לדון על מלאכות שכאשר קבעו חכמים את איסורן היו מלאכות מרובות טורח, ובימינו הן מעוטות טורח או ללא טורח כלשהו, האם התירון או אסורן.

כתב בשבלי הלקט [סי' רכ"א] מדברי היראים: "ובפירושי רבותי ממו"ק מצאתי דאיסור מלאכת חולו של מועד דאורייתא. מכל מקום למדנו מדתני תלמודא איסור מלאכת חולו של מועד בטירחא. למדנו דלא מיסתברא (אצ"ל: מיתסרא) אלא **מלאכת**

10. הרב ע' אריאל הביא משש"כ להתיר ריבוי בשיעורים במועד. אולם בפ' ס"ו הערה רנ"א לגבי הוספה לאותו תוף במכונת כביסה בגדים שאינם נצרכים למועד, הביא מהאג"מ שאסר ונשאר הרב נויבירט בצ"ע.

11. ואולי התכוין הרב ע' אריאל לפסק הרשב"א [מ"מ הל' יו"ט פ"א] המתיר להוסיף אפילו לאחר שהקדירה על האש משום שמחת יו"ט. אולם במאמרו רצה להתיר עפ"י הר"ן; ולפי הרשב"א אי חייש למלאכה במועד, צ"ע אם יתיר במקום שאין בו משום שמחת מועד. אולם בלאו הכי נ"ל שהרשב"א כתב שבמלאכות ביו"ט מסרן הכתוב לחכמים [עבוה"ק ש"א] כש"כ לגבי חוה"מ.

חבל נחלתו

ו. בכלבו [הל' חוה"מ סי' ס'] מסיים: "ירושלמי: אמר ר' אבא בר ממל: אלו היה מי שימנה עמי התרתי שיהיו עושיין מלאכה בחולו של מועד. כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחים ויגעים בתורה, ועכשו אוכלין ושותין ופוחזין. נראה מדעת זה החכם שאיסור גדול בשחוק ובקלות ראש יותר מעשיית מלאכה וכן האמת, כי מי שעוסק במלאכה עוסק בישוב העולם והיא מצוה גדולה. שכן מצינו בונה בית ונוטע כרם שחוזר מעורכי המלחמה אויבי השם לפי שעוסק בישובו של עולם." ובימינו ובארצנו, ניתן להוסיף על דבריו שיש בכך משום ישוב ארץ ישראל, וע"כ למעשה נראה לענ"ד להתיר.

לודאי שהוספת מים לחלקה אינה נעשית אך ע"מ לראותה מבלבבת וירוקה¹². וע"כ יש בכך ספק דבר האבד שהעיר בכנה"ג [סי' תקל"ז] כבר מתשו' המהרש"ך שיש להקל בכך. מה גם שאף שהגרש"ז אוירבך הגדיר כתיבה ע"ג דיסקט כמלאכת בונה [שש"כ ח"ב פס"ו הע' ר"א] משום שהדיסקט ללא כתיבה עליו אינו שווה כלום, והכתיבה יוצרת את שימוש. הנה לגבי דיסק בתוך מחשב הדבר אינו יכול להאמר, שהרי הוא ודאי שווה למלאכתו בין אם הדיסק כתוב ובין אם לאו. וע"כ תיכנות מסוג כזה הוא ככתיבה שאינה מתקיימת ולא כבניין. ומצינו לגבי כתיבה כמה דברים להקל [כמבואר בשו"ע סי' תקמ"ה].

סימן יד

דין לינה ברגלים

שאינו מחוייב בשום מעשה מצוה במקדש או בירושלים בכל זאת טעון לינה בירושלים ורק למחרת יצא למקומו. וראב"ע [דברים שם] כתב: "אמר המכחישים כי ילך ביום קודש אל ביתו וארצו, ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצוות כי אם על מעתיקי התורה. והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש, וכתוב אחר וביום עשרים ושלושה לחדש השביעי שלח את העם. יש אומרים כי הפירוש

א. זמני הלינה

"...תזבח את הפסח ... ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלקיך בו ופנית בבקר והלכת לאהלך" [דברים ט"ז ר', ז]. מתרגם יונתן: "ותתפני בצפרא מיפק חגא ותהך לקרוך". מהו צאת החג לא מתברר מדבריו. אפשר לומר – ט"ז בניסן, ואפשר לומר כ"ב בניסן. ברש"י [דברים שם] כתב: "לבוקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יו"ט". ועולה מדבריו שליל ט"ז אע"פ

12. וניתן להוסיף לדבריו את דברי הנמוקי יוסף [א' ע"א ד"ה משקין] לגבי השקאה בשביעית: "דאע"ג דכל עבודת הקרקע נאסרת בשביעית... כל אלו מלאכות חשובות הן דסגי להו בפעם אחת בשנה דומיא דזריעה וזמירה, אבל השקאה דצריכה תדיר לא מקרי עבודה חשובה ולפיכך שריא" [וכ"כ במאירי]. ואמנם נראה מדבריו שכתב זאת דוקא לגבי שביעית, אולם הרב הגאון ר' יוסף אוטלינג [מסדר חידושי הדינים בני"י ובמרדכי] כתב [סי' א'] טעם זה על המועד.